

ŠTÚDIE

K NIEKTORÝM PROBLÉMOM POSTAVENIA SLOVÁKOV
V ČS. ARMÁDE (1918–1939)

VÁCLAV ŠTEFANSKÝ

ŠTEFANSKÝ, V.: About Some Problems in Conditions of the Slovaks in the Czechoslovak Army (1918–1939). *Vojenská história*, 1, 2, 1997, pp 3 – 17, Bratislava.

In the study are described military-political issues of the Czech-Slovak relations between 1918 - 1939. Author gives the analyses based on the new archival research, of the Slovak soldiers and officers in the Czechoslovak Army in is period. He points at the reasons of conflict situations between the Czechs an Slovaks and also shows how these conflicts were treated by the highest bodies of the Ministry of Defence.

On the basis of primary matherials the author came to the conclusion that the fact that the Slovak soldiers and officers were permanently suspected of separatism resulted in distrust of them and this preasure finally resulted in their unequal positions in the Czechoslovak Army.

Military History. Slovakia. The Slovaks in the Czechoslovak Army 1918–1939.

Nepomerné zastúpenie Slovákov vo formujúcom sa dôstojníckom zbore čs. armády bolo objektívne dané predchádzajúcim vývojom Slovenska. Jeho dôsledkom bolo, že Slováci vstupovali do spoločného štátu s neporovnateľne menším počtom aktívnych dôstojníkov. Pri dostatku politickej vôle z českej strany bolo možné toto zastúpenie prekonať pomerne rýchlo – v priebehu niekoľkých rokov. Vývoj sa však postupne zauzľoval a na česko-slovenské vzťahy začínal zhubne pôsobiť čechoslovakizmus so svojím centralizmom, ktorý českí politici považovali za najlepší nástroj na upevnenie novej štátnosti.

Už v januári 1919 bolo slovenské velenie 1. pluku Slovenskej Slobody bezdôvodne pozbavené funkcií. Ich miesta postupne zaujali českí dôstojníci.¹⁾ Čisto slovenský a navyše dobrovoľnícky pluk so slovenským velením teda už nebol žiaduci. V polovici roka ďalšiu nevôľu na slovenskej strane vyvolala hromadná redislokácia slovenských náhradných práporov do Čiech a na Moravu. Išlo o 12 náhradných práporov, peších a streleckých plukov, 11 náhradných batérií, 1 batériu vrhačov mín, 1 náhradnú eskadrónu husársku, 1 jazdeckú a 1 rotu horských strelcov.²⁾ Toto rozhodnutie obojstranne spôsobilo nemálo problémov a podieľalo sa na vytváraní protičeských nálad medzi slovenskými vojakmi i na poklese disciplíny.

V Čechách a čiastočne aj na Slovensku bolo v tomto období potrebné zápasit s pacifizmom, ako dôsledkom otrasných skúseností z prvej svetovej vojny, ktorý negatívne poznamenával disciplínu v armáde. V slovenských jednotkách však na stav disciplíny pôsobili aj mno-

¹⁾ Bližšie pozri: ČAPLOVIČ, M.: Prvý pluk slovenskej slobody (november 1918 – marec 1919). In: *Historický časopis*, 43/4, 1995.

²⁾ Vojenský historický archív (ďalej VHA) Trnava, f. ZVV Bratislava, kar. 9, Dislokácia slovenských náhradných práporov k 29. júlu 1919: Náhradný prápor peších plukov (ďalej p. pl.): č. 12 – Liberec, č. 25 – Liberec, č. 26 – Poahořelice, č. 34 – Jihlava, č. 67 – Kopisty u Mostu, č. 71 – Jindř. Hradec, č. 72 – Stará Boleslav. Náhradný prápor strel. pl. č. 1 – Třebíč, č. 3 – Turnov, č. 4 – Čáslav, č. 5 – Cheb. Náhradná rota prápor horských strelcov č. 15 – Stará Boleslav. Náhradné eskadróny — 12. husárska – Mor. Budějovice, 5. jazdecká – Třešť. Náhradné batérie — 15., 115., 117. – Val. Meziříčí, 2. kanón. – Josefov, 27. kanón. – Telč, 15. bomb. – Val. Meziříčí, 27. bomb. – Chudčice u Bílina, 10. ťaž. – Vys. Mýto, 2. horsk. – Falknov u Chebu, 2. horsk. odd. protiletadlového delostrelectva – Val. Meziříčí, vrhačov mín – Josefov.

hé špecifické faktory, ktoré s pacifizmom nemali nič spoločné a podľa MNO spočívali nielen v nedostatku dôstojníkov, energických a skúsených poddôstojníkov, ale aj v nízkom stupni národného uvedomenia. Slovenské mužstvo bolo podľa neho „zvyknuté len na hrubé zaobchádzanie maďarských dôstojníkov, v dôsledku prevratu... úplne nedisciplinované, zdivočené, nashiaknuté boľševickými ideami a ešte k tomu zaujaté voči Čechom.“³⁾

Organizačné oddelenie MNO navrhovalo na zlepšenie existujúceho stavu ku každému slovenskému náhradnému práporu prideliť aspoň jednu čs. domobraneckú rotu z Talianska. Tá mala tvoriť základ, do ktorého by sa zaradilo slovenské mužstvo. Každá jednotka by teda pozostávala asi z jednej štvrtiny domobrancov a troch štvrtín Slovákov. Tzv. podvratné separatistické živly v slovenských jednotkách mali byť pridelené spoľahlivým českým alebo moravským útvarami.⁴⁾

Operačné oddelenie MNO 14. júna 1919 vyslovilo s návrhom súhlas. Malo však jednu „veľkú obavu“. A to keď ku každému slovenskému náhradnému práporu bude pridelená jedna domobranecká rota, hrozí nebezpečenstvo, že slovenské mužstvo bude požadovať „ihneď rovnaké práva a rovnaké zaobchádzanie ako s mužstvom tejto roty. Podľa doteraz získaných skúseností, neprospievalo by to výcviku a disciplinovanosti slovenského mužstva.“⁵⁾ Toto dôverné konštatovanie je prinajmenšom zarážajúce, a to z toho dôvodu, že bolo vyslovené na najvyšších miestach rezortu obrany necelý rok od vzniku spoločného štátu.

Dňa 25. júna 1919 sa „vzbúril“ náhradný prápor v Chebe. Skutková podstata podľa oficiálnych miest spočívala v tom, že slovenskí vojaci idúc mestom, spievali po maďarsky. Ďalšie zisťovanie ukázalo, že to nebola pravda.⁶⁾ Následne. Generálny inšpektor československých vojsk žiadal (26. 6.) Prezídium MNO, aby už konečne pridelilo slovenským jednotkám dôstojníkov Čechov a aby slovenskí poslanci tieto jednotky občas navštívili.⁷⁾ MNO situáciu riešilo veľmi promptne. V stanovisku, ktoré podpísal minister Kľofáč, sa uvádzalo, že napriek nedostatku dôstojníkov „pridelilo MNO dňom 30. júna 1919 všetkým náhradným práporom zo Slovenska 257 väčšinou mladších dôstojníkov zo stavu náhradných telies českých. MNO očakáva, že v dôsledku tejto výpomoci sa služobné pomery v slovenských náhradných telesách v dohľadnej dobe zásadne zlepšia.“⁸⁾

V zlepšenie situácie v slovenských jednotkách verili aj na generálnom inšpektoráte. V jeho spise z 19. júla 1919 sa o slovenských vojskách konštatovalo, že sú to ľudia jednoduchí, ktorí „sa dajú celkom ľahko ovládnuť, ľahšie ako elementy české... Slováci sú prístupní, rozumným vývodom... niet obáv, že by slovenské časti neboli dobré.“⁹⁾

Dňa 29. júla 1919 sa MNO rozhodlo dislokovať české náhradné prápory na Slovensko. Slováci v Čechách a na Morave a Česi na Slovensku, to bola politika MNO, od ktorej sa očakávalo, že pomôže vytvoriť podmienky, aby sa „obidva bratské kmene jedného národa čo najviac zblížili a splynuli do jedného.“¹⁰⁾

Vyzerá to tak, ako by „vtelenie“ Slovenska, lebo čechoslovakizmu v tomto prípade o nič iné nežlo, bolo potrebné na urýchlené utvorenie československého národa, čo napokon zakotvila aj ústava z februára 1920.

³⁾ Vojenský historický archiv (ďalej VHA), Praha, f. MNO Presidium, taj. 38/10, kar. 84.

⁴⁾ Tamže.

⁵⁾ VHA, Praha, f. MNO Presidium, taj. 8782, kar. 174.

⁶⁾ VHA, Praha, f. MNO Presidium, kar. 66.

⁷⁾ Tamže.

⁸⁾ VHA, Trnava, f. Zemské vojenské veliteľstvo (ďalej ZVV) Bratislava, kar. 9.

⁹⁾ VHA, Praha, f. Vojenská kancelária prezidenta (ďalej VKPR) 1919, Zprav., čj. 159.

¹⁰⁾ VHA, Trnava, f. ZVV, Bratislava, kar. 9.

Zložité a nie dobré česko-slovenské vzťahy sa vytvárali aj na území Slovenska. Dokonca minister národnej obrany Václav Kľofáč musel 30. augusta 1919 konštatovať, že správanie niektorých českých dôstojníkov na Slovensku v styku s obyvateľstvom zavdáva príčiny k mnohým vážnym sťažnostiam, „nerespektujú náboženské cítěnie slovenského obyvateľstva a vyslovujú sa i konajúc spôsobom, ktorý city občianstva uráža.“¹¹⁾ Ďalej minister upozorňoval, že ak dôstojníci nebudú vychádzať v ústrety „duši Slovákov“ a nebudú dbať na ich náboženské city, zákonite vytvárajú rozpor medzi „obidvoma vetvami národnými, poškozujú vážnu zjednocovaciu prácu vlády a vzbudzujú odpor občianstva k armáde.“¹²⁾ Nemenej dôležitá bola v citovanom dokumente aj myšlienka, že takéto správanie napomáha nekalé počínanie určitých živlov, ktoré sa usilujú nedôveru Slovákov k republike zvyšovať. V závere dokumentu minister ukladal vojenským veliteľstvám na Slovensku, aby sústavne sledovali správanie dôstojníkov v uvedených smeroch a aby bezohľadne trestali každý priestupok. Ani v tomto prípade nemožno ministerstvu, respektíve Kľofáčovi uprieť úsilie riešiť existujúce problémy. Lenže so slovenskou účasťou na ich riešení nepočítal, čo bola zásadná chyba.

Dňa 11. septembra 1919 reagoval Klub slovenských poslancov¹³⁾ na list generálneho inšpektora z 22. augusta, ktorý obsahoval požiadavku, aby slovenskí poslanci navštevovali slovenské posádky v Čechách a na Morave. V liste adresovanom prezídiu ministerstva sa uvádzalo, že klub sa 12. augusta uzniesol požiadať MNO, aby okrem úradu generálneho inšpektora čs. vojsk bol zriadený aj úrad zástupcu inšpektora a aby jeden z týchto dvoch úradov obsadzoval Slováč. V liste sa pripomínalo, že požiadavku už v brannom výbore Národného zhromaždenia (NZ) predniesol dr. Kolísek a bola „aj všeobecne uznaná“.¹⁴⁾ Na základe toho sa klub 10. septembra rozhodol navrhnúť poslanca NZ Jána Jančeka mladšieho za zástupcu generálneho inšpektora a zároveň naliehal na urýchlené konštituovanie tejto ustanovizne, ktorá mala plniť aj výchovno-propagačné úlohy, o čo napokon prosil aj slovenských poslancov generálny inšpektor. Poslanci navyše požadovali zoznamy slovenských posádok, ako aj zoznam slovenských dôstojníkov v službe čs. armády, ktorí pôsobili na Slovensku.

Zastúpenie Slovákov v generálnom inšpektoráte bolo prvou požiadavkou slovenskej strany. Jej splnenie mohlo položiť základy vzájomnej dôvery a porozumenia, mohla prispieť k zlepšeniu česko-slovenských vzťahov v armáde. Ale nerealizovala sa a príčiny si možno iba domýšľať.

Nedôveru k Slovákom živili aj informácie, podľa ktorých sa nevyučovala vzbura Slovákov proti Čechom. Panika sa začala šíriť aj na najvyšších miestach na Slovensku. V. Šrobár¹⁵⁾ osobne 7. októbra 1919 poslal do Prahy telegram, v ktorom stálo: „Podľa došlých správ, chystá sa v slovenských posádkach na Slovensku na deň 15. októbra napadnutie českých vojakov a úradníkov na Slovensku... Slovenské pluky sú rozhorčené preto, že si ich v Čechách nikto nevšima, že sú zanedbávané a že im boli ponechaní starí rakúski dôstojníci a poddôstojníci.“¹⁶⁾

Aj z niektorých vojenských hlásení vyplýva, že revolta voči Čechom sa očakávala najmä od vojakov náhradných práporov, ktorí sa vracali z Čiech na Slovensko. Tí si z choroby zrejme neprinášali najlepšie osobné skúsenosti. Oficiálne sa však príčiny možných násilností videli v silnej agitácii maďarónov a hlinkovcov proti všetkému českému.¹⁷⁾ Istý spravodajský dôstoj-

¹¹⁾ VHA, Praha, f. VKPR, Všeob. čj. 1270, kar. 13.

¹²⁾ Tamže.

¹³⁾ Klub slovenských poslancov nebol volený, ale jednotlivcov vybral V. Šrobár. Tvorili ho agrárnici, sociálni demokrati, ľudáci a národní socialisti. Klub fungoval do parlamentných volieb v roku 1920.

¹⁴⁾ VHA, Praha, f. VKPR, Všeob. čj. 1362, kar. 13.

¹⁵⁾ Vavro Šrobár vykonával v rokoch 1919 – 1920 funkciu ministra s plnou mocou pre správu Slovenska.

¹⁶⁾ VHA, Praha, f. VKPR, Všeob. 1619, kar. 14.

¹⁷⁾ VHA, Praha, f. VKPR, Všeob. 1590, kar. 14.

ník však poodhalil podstatu problému, keď napísal: „nikde snáď nie je nespokojnosť s českým režimom tak zakorenená ako u slovenských vojakov.“¹⁸⁾ Popri týchto problémoch sa po prvý raz objavilo aj konštatovanie, že u niektorých slovenských záložných dôstojníkov sa prejavuje túžba vrátiť sa k svojmu civilnému zamestnaniu.

Pred koncom roku 1919 sa Slováci zapísali do vojenskej histórie ďalšou „vzburou“, konkrétne mužstvo náhradného práporu 4. streleckého pluku v Časlavi. K incidentu došlo 2. novembra 1919. V správe o výsledkoch vyšetrovania sa tvrdí, že nespokojnosť spočívala v preložení Slovákov do Čiech, ktorí to veľmi ťažko niesli. Poukazovali na Čechov, ktorí dochádzali domov a prinášali si potraviny a iné veci, čo bolo pre Slovákov nemožné a trpeli hladom, lebo svoj prídel chleba stanovený na tri dni zjedli hneď.¹⁹⁾ Podľa vyšetrovateľa rotmajstra Karola Hellera, boli Slováci morálne zanedbaní, nehanbili sa žobrať, obťažovali obyvateľstvo a v dôsledku toho sa nemohol utvárať obojstranný priateľský vzťah.²⁰⁾

Veľmi závažné hlásenie o príčinách nespokojnosti v slovenských jednotkách prišlo na MNO koncom decembra od hlavného veliteľa Podkarpatskej Rusi francúzskeho generála Hennocqua. Jeho hodnotenie situácie len potvrdzuje analýzu príčin, ktorú urobil minister Klofáč 30. augusta 1919. Hennocque poukazoval na necitlivé správanie českých vojakov voči obyvateľstvu, hanlivé oslovovanie slovenských vojakov, ba nadávky a znevažovanie ich zmýšľania a náboženského citu.²¹⁾ Toto bolo podľa neho „dôkazom úplného neporozumenia nášeho stanoviska k slovenskému kmeňu nášeho národa...“²²⁾ Hennocque okrem iného nariadil, aby sa šetrili národné a náboženské city slovenských vojakov a aby sa im nijako neubližovalo. Aby sa v dôsledku toho nepodrážala dôvera Slovákov voči Čechom. Dôstojníci sa mali zbaviť veľkopsanského vystupovania a mužstvu vychádzať v ústrety „i po stránke jazykovej, aj keby to malo byť len niekoľko slovenských slov.“²³⁾ Najpozoruhodnejší na celej záležitosti je fakt, ako sa francúzsky generál dokázal za krátky čas zorientovať v slovenskej otázke.

„Problémy“ so Slovákmi vyvstávali aj pri dislokácii na území s prevahou nemeckého obyvateľstva. Pred ňou varovalo prezídium MNO po skúsenostiach so slovenskou posádkou v Jablonci nad Nisou. Dôvodilo, že Slováci sú v týchto prípadoch odlúčení od styku s českou spoločnosťou. Jednak preto, lebo sami sa separujú, ale aj z tohto dôvodu, že tamojšia česká menšina sa im nemôže venovať, pretože má dosť starostí s ochranou svojho češtvta. V tomto prostredí podľa prezídia slovenskí vojaci medzi sebou živia separatizmus a túžbu po domove.

Toto však zrejme neboli hlavné dôvody, pre ktoré sa prezídium zaoberalo so Slovákmi. Išlo o to, aby sa slovenskí vojaci na vlastných skúsenostiach nepresvedčili, že „český živel predstavujú malí, chudobní, odstrkovaní ľudia, ktorí sa tam bez nemčiny nemôžu zaobiť a na druhej strane vládnú sebavedomí bohatí Nemci... Ako môže pôsobiť také názorné vyučovanie na zakríknutú dušu tohoto slovenského vojaka? Nemci mu imponujú, na Čechov začína pozeráť z vysoka...“²⁵⁾

Prezídium uzatváralo svoju analýzu konštatovaním, že slovenské vojsko patrí do českých miest, do stredu českého obyvateľstva, aby sa zbavilo svojej nedôverčivosti a separatizmu.²⁶⁾ Pokiaľ

¹⁸⁾ VHA, Trnava, f. ZVV Bratislava, kar. 41.

¹⁹⁾ VHA, Praha, f. MNO Presidium 2/pres 1550.

²⁰⁾ Tamže.

²¹⁾ VHA, Praha, f. MNO Presidium, kar. 337.

²²⁾ Tamže.

²³⁾ Tamže.

²⁴⁾ VHA, Praha, f. VKPR, kar. 15.

²⁵⁾ Tamže.

²⁶⁾ Tamže.

išlo o separatizmus, tak na obvinenie z neho stačilo zaspievať pieseň „Hej Slováci“. Existovali však aj paušálne obvinenia väčšiny slovenských dôstojníkov zo separatizmu a nespôľahlivosti.²⁷⁾

Ani v roku 1920, keď sa začala unifikácia čs. armády, sa nevytratili prejavy nespokojnosti slovenských vojakov. V druhej polovici januára 1920 poslalo prezídium MNO správu organizačnému oddeleniu hlavného štábu, ktorá sa týkala náhradného práporu 26. pluku. Uvádza sa v nej: „Výstroj tohto práporu je pod všetku kritiku. Stále je možné od mužstva počuť: Vojaci Česi dostanú všetko, pre Slovákov sa nič nerobí! U tohoto nevzdelaného ľudského materiálu znamená šatstvo všetko. Ak ich riadne oblečíme, riadne sa postaráme o ich výživu, aj oni sú dobrí vojaci.“²⁸⁾ Keďže informácie podával vojenský odborník, organizačné oddelenie hlavného štábu žiadalo, aby dotyčný prápor bol čo najskôr starostlivo vystrojený, a tak aby sa čelilo nespokojnosti mužstva slovenskej národnosti. K žiadosti sa pripojilo aj prezídium MNO, pričom zdôraznilo, že problém treba riešiť aj preto, lebo „slovenská verejnosť, noviny i poslanci stále na to poukazujú, že vojaci slovenskí sú odbývaní horšou výstrojou.“²⁹⁾

Problémy existovali aj vo vyplácaní zdravotného príplatku pre pohraničnú stráž (2. prápor p. pl. 26 Falknov) a zvýšeného zdravotného príplatku, ktorý dostávali iba domobranci 42. pluku – Česi, čo vyvolávalo nespokojnosť Slovákov.³⁰⁾ Aj tieto otázky sa MNO – HŠ usilovali riešiť promptne. Nemalé problémy prinášalo aj formovanie nového dôstojníckeho zboru, čo bola primárna záležitosť pri výstavbe armády. V septembri 1920 vyšlo nariadenie vlády o prijímaní vojenských gážiztov bývalej rakúsko-uhorskej brannej moci do brannej moci ČSR. Výnos z 29. januára 1921, uverejnený vo vestníku MNO, umožnil prevziať 68 dôstojníkov bývalého rakúsko-uhorského generálneho štábu do zboru čs. hlavného štábu, s prevahou dôstojníkov nemeckej národnosti. Začali sa ozývať hlasy, ktoré upozorňovali na nebezpečenstvo, že sa bez akejkoľvek skúšky prevezme väčšina Nemcov a tých Čechov, ktorí sa nezaslúžili o vznik československého štátu.

Druhá, väčšia skupina dôstojníkov mala prísť do hlavného štábu až po absolvovaní skúšok. Táto kategória dôstojníkov sa podľa spôsobu skúšky delila na dve skupiny.

Prvá časť, menšia (19 dôstojníkov) sa mala podrobiť len ľahkej informatívnej skúške, kdežto druhá, skladajúca sa z najväčšieho počtu Čechov (81 dôstojníkov), mala absolvovať prísnu skúšku. Hrozilo, že ak sa vykoná podľa predpisu, sotva ktorý dôstojník obstojí. Pritom išlo o dôstojníkov, ktorí od prvých počiatkov čs. armády venovali svoje sily jej výstavbe.³¹⁾

Boli to vážne signály a bola o nich informovaná aj Vojenská kancelária prezidenta republiky. Otvoril sa problém, ktorý dovtedy nemal výraznejšiu dimenziu. Ale na začiatku roku 1921 bola otázka položená jednoznačne. Kto bude na čele armády – Nemci alebo Česi?

Je pozoruhodné, že k 27. 5. 1922 sa pomer dôstojníkov v hlavnom štábe radikálne zmenil v prospech tzv. československej národnosti. Slovenská sa už neuvádzala približne od roku 1920 a navyše ani jeden Slováč nepôsobil v tom čase v hlavnom štábe. K uvedenému dátumu bolo 29 dôstojníkov českej národnosti a 7 nemeckej. Celkový počet gážiztov bol 10 347. Z toho bolo 87,4 percenta dôstojníkov československej národnosti; 12,21 percenta nemeckej; 0,05 percenta poľskej; 0,14 percenta rusínskej; 0,03 maďarskej, ostatní tvorili 0,14 percenta.³²⁾

Táto zmena sa podľa všetkého dosiahla previerkami lojality k novému štátu, kvalifikačnými skúškami, ale najmä skúškami zo služobného jazyka – češtiny. Jedným z konkrétnych pre-

²⁷⁾ VHA, Trnava, f. ZVV Bratislava, kar. 41.

²⁸⁾ VHA, Praha, f. MNO Presidium, kar. 66.

²⁹⁾ Tamže.

³⁰⁾ Tamže.

³¹⁾ VHA, Praha, f. VKPR, kar. 34.

³²⁾ VHA, Praha, f. MNO Presidium, kar. 36.

javov čechoslovakizmu, prejavom nerovnoprávneho postavenia Slovákov v armáde bolo postupne nerozlišovanie národnosti, jazyka a úplné vylúčenie dejín Slovákov z výučby vo vojenských školách.

Slováci, 150 – 200 dôstojníkov, chceli po vzniku republiky, zotrvať vo zväzku armády a podali si aj prihlášky. Veľký počet dôstojníkov slovenskej národnosti však „z dôvodov ich neschopnosti a národnej nespoľahlivosti“³³) rozhodnutím ZVV v Bratislave prepustili. Ťažko na tomto mieste posudzovať odbornú spôsobilosť prepustených. (Legionárskym dôstojníkom sa možno vyrovnali, ale to nie je dôležité.) Skôr sa vynára otázka, na základe akých kritérií sa posudzovala národná nespoľahlivosť. Isté je len to, že národná nespoľahlivosť dôstojníkov a generálov českej národnosti, slúžiacich v rakúskej armáde na najvyšších miestach, sa hodnotila benevolentnejšie.

Mnohí z tých Slovákov, čo zostali, nevideli svoju perspektívu v čs. armáde a časť z nich aj odišla. V armáde zostalo 70 – 80 dôstojníkov Slovákov pochádzajúcich z légii a bývalej rakúsko-uhorskej armády. Pričom, ako konštatoval francúzsky generál Hennocque, pred vznikom štátu Slováci nestáli nečinne bokom. Slovák vedľa Čecha bojovali spoločne o slobodnú vlasť. Spolu vykonali veľký čin oslobodenia.³⁴)

Dňa 9. júna 1922 vyšiel v Slovákoví – orgáne Slovenskej ľudovej strany, v rubrike Slovenský vojak, príspevok pod názvom Janičiari. Autor v jeho závere konštatoval, že „Janičiarov vychováva aj česká armáda, ktorá sa síce úradne nazýva československou, nemá však vôbec nič slovenského, iba tých slovenských chlapcov, z ktorých tým samým spôsobom, ako Turci robili, vychovávajú „českí dôstojníci pre české záujmy...“³⁵) Na nasledujúci deň, 10. júna bol v tých istých novinách i rubrike pripravený do tlače článok pod názvom „Kedy budeme demobilizovať a čo bude s nami.“

V článku sa vyjadrovali obavy, že demobilizovaní sa nebudú môcť vrátiť do štátnej služby, z ktorej boli povolani konať prezenčnú službu, pretože ich miesta už obsadili českí úradníci. „My slovenskí vojaci už vidíme, že tu nepomôže iné, iba úplná autonómia... Preto aj v civile budeme bojovať vo všetkých našich síl za tu našu slovenskú autonómiu...“³⁶)

Tu si oprávnene môžeme položiť otázku, kde vznikali stúpenca a šíritelia myšlienok autonómie. Kde tkveli príčiny autonomistického hnutia? Jednoznačne môžeme konštatovať, že v nerovnoprávnom postavení Slovákov ako štátotvorného národa v spoločnej republike.

15. júna opäť bola v Slovákoví rubrika Slovenský vojak, v ktorej sa písalo o krivdách slovenských vojakov. Autor uvádzal, že vojaci slúžiaci pri rôznych plukoch posielajú domov listy plné žalôb a ponôš. „Vojaci prenasledovaní sú a stýraní pre slovenčinu... pýtali sa k birmovke a boli odmrštení... nápadne je krikľavá nerovnosť medzi slovenskými a českými vojakmi.“³⁷) Treba povedať, že „Slovák“ bolo v tom čase periodikum, ktoré otvorene informovalo o problémoch v česko-slovenských vzťahoch v armáde.

Aby MNO malo stále čo riešiť, pokiaľ išlo o Slovákov, o to sa 27. decembra 1922 pričini-li: npor. Jozef Martin Kristín, npor. Emil Krivoš, kpt. Augustín Malár, škpt. Ferdinand Čatloš, kpt. Jozef Turanec, kpt. Ladislav Bodický a por. Štefan Čáni. Zo spisu spravodajského oddelenia hlavného štábu (20. marca 1923) sa dozvedáme o schôdzke v Turčianskom Sv. Martine, na ktorej menovaní dôstojníci rokovali o týchto otázkach: 1.) zabezpečenie účasti všetkých aktívne slúžiacich slovenských dôstojníkov na matičných slávnostiach v auguste v Turčianskom Sv. Martine, 2.) o postupe smerujúcom k upevneniu pomerov medzi dôstojníkmi Čechmi

³³ VHA, Trnava, f. ZVV Bratislava, kar. 9.

³⁴ VHA, Praha, f. MNO Presidium, kar. 337.

³⁵ Slováč, 8. júna 1922.

³⁶ VHA, Praha, f. MNO Presidium, kar. 36.

³⁷ Slováč, 15. júna 1922.

a Slovákmí, 3.) o slovenskom dôstojníckom doraste, 4.) o historickom spracovaní účasti Slovákov v zahraničnom odboji a o bojoch na Slovensku, 5.) o vypracovaní súpisu všetkých slovenských dôstojníkov v čs. armáde, 6.) o rozdielne požitkov na Slovensku a v Čechách.³⁸⁾ Nasledujú silné slová o podozrení, že na schôdzke mali byť prijaté smernice na propagáciu separatistických úsilí slovenských dôstojníkov, zodpovedajúce požiadavkám slovenských autonomistov, čo bola nezmyselná dedukcia.

Vierohodné sa zdajú slová kpt. A. Malára, že účelom schôdzky malo byť prerokovanie sťažností niektorých dôstojníkov, ktorých pre národnosť urážali českí dôstojníci. Ďalej, podľa Kristínových slov, zoznámenie sa aktívne slúžiacich dôstojníkov Slovákov. Kristín, ktorý bol zvolávatelom schôdzky, chcel týmto činom dosiahnuť, „aby sa dôstojníci poznali nielen osobne, ale aj svoju silu, názory, aby sa dosiahol toho, že aj bratia Česi by boli nútení všimnúť si Slovákov a podľa toho i konať“.³⁹⁾ V spise sa uvádzajú aj ďalšie fakty, ktoré spravodajcovia získali z korešpondencie zúčastnených. Npor. Kristín v liste škpt. Čatlošovi písal, že je treba „nejakým spôsobom manifestovať, aby bol prijatý do čs. armády väčší počet slovenských dôstojníkov“.⁴⁰⁾

Justičné oddelenie MNO 23. marca 1923 vo svojom stanovisku uviedlo, že „priebeh schôdzky robí na nás dojem, že ide o separatistické snahy dôstojníkov Slovákov.“⁴¹⁾

Spravodajské oddelenie hlavného štábu „problém“ uzatváralo konštatovaním, že schôdzka bola pokusom priradiť k vtedajším dôstojníckym organizáciám novú a tým pomery v dôstojníckom zbore ešte viac skomplikovať a zhoršiť. Záver bol veľmi zhovievavý. Jednoducho preto, aby problém nedostal publicitu, a tým aj politickú dimenziu zo slovenskej strany.

Stanovisko k tomuto prípadu obsahoval spis z 28. apríla 1923, ktorý MNO poslalo všetkým 4 zemským vojenským veliteľstvám. Hovorilo sa v ňom: „MNO bol oznámený prípad, že zvolal dôstojník dôvernú schôdzku dôstojníkov určitej národnosti, jednej oblasti republiky... MNO pozerá na tento pokus stavovskej separácie na podklade národnostno-teritoriálnom ako mladícku nerozvážnosť niekoľkých dôstojníkov... MNO zdôrazňuje, že nebude trpieť prúdy v dôstojníckom zbore a zakročí so všetkou prísornosťou proti pokusom spoločenskej alebo národnostnej separácie...“⁴²⁾

Maličkú iskerku nádeje na lepšie časy vykresalo rozhodnutie MNO 12. mája 1923, umožňujúce urobiť jazykovú skúšku v slovenskom jazyku na ZVV v Bratislave. Rozhodnutie zrejme nepriamo súviselo s nariadením Predsedníctva ministerskej rady z 18. júla 1922, ktoré ukladalo jednotlivým ministerstvám, aby dali svojim českým úradníkom na Slovensku pokyn učiť sa a naučiť sa po slovensky. ZVV sa uložilo urobiť vhodné opatrenie v rezorte.⁴³⁾

Istým medzníkom vo vývoji postavenia Slovákov v čs. armáde sa mohol stať rok 1923. Vyplýva to z listu hlavnému štábu–výchovnému odboru, ktorý poslal 20. novembra 1923 generál S. Čeček.⁴⁴⁾ 8. novembra 1923 na pravidelnej audiencii u prezidenta republiky, sa náčelník hlavného štábu generál Mittelhauser⁴⁵⁾ zmienil o otázke doplňovania dôstojníckeho zboru slo-

³⁸⁾ VHA, Praha, f. MNO Presidium, kar. 337.

³⁹⁾ Tamže.

⁴⁰⁾ Tamže.

⁴¹⁾ Tamže.

⁴²⁾ Tamže.

⁴³⁾ VHA, Praha, f. MNO Presidium, kar. 650.

⁴⁴⁾ Stanislav Čeček bol legionár. Tu získal aj prvú dôstojnícku hodnosť. Po návrate z Ruska v septembri 1920 bol zástupcom náčelníka hl. štábu. Po štúdiách vo Francúzsku (1920 – 1923) pôsobil do roku 1929 ako prednosta VKPR.

⁴⁵⁾ Eugéne Mittelhauser bol od 25. októbra 1919 do 30. decembra 1920 Zemský vojenský veliteľ v Bratislave. Až ďalší výskum ukáže, či sa podieľal na hodnotení slovenských dôstojníkov z národnej a odbornej nespofahlivosti a nespôsobilosti alebo nie.

venským „elementom“. Čeček uvádza, že minister národnej obrany doplnil túto poznámku v tom zmysle, že „bude snáď prospešné zaviesť vo vojenských školách systém štipendií pre Slovákov“.⁴⁶⁾

Zásluhou generála Mittelhausera sa zvýšil v rokoch 1921–1925 počet slovenských akademikov hranickej akadémie na 72. Nastúpený trend bol však dočasný. Zrejme aj z toho dôvodu, že koncom roka 1925 bol generál Mittelhauser z funkcie odvolaný a od 1. januára 1926 sa z francúzskej vojenskej misie stal iba poradný orgán ministra. K zmene došlo, ako je známe, v dôsledku politiky agrárnej strany a jej ministra obrany F. Udržala.

Lenže problém Slovákov v armáde mal aj iné dimenzie: napríklad v roku 1924 sa najvyšší úradníci MNO na čele s prednostom prezídia zaoberali prísne dôverným problémom, a to v akom jazyku majú byť označenia na vojenských budovách na Slovensku. Všetci zúčastnení sa napokon uzniesli, „že majú byť len české. Tam kde existujú nápisy slovenské, majú byť postupne príležitostne nahradzované nenápadným spôsobom tabuľkami v českej reči“.⁴⁷⁾ Nevyučovalo sa však ani riešenie, aby nápisy boli len české, a to s okamžitou platnosťou, takže slovenské texty mali byť odstránené ihneď.⁴⁸⁾

K čiastočnej zmene stanoviska MNO predsa len došlo, keď na ZVV do Bratislavy poslalo nariadenie, v ktorom sa uvádzalo, že vonkajšie nápisy na vojenských budovách nie sú natoľko dôležité, či sú v češtine alebo v slovenčine. Vnútri vojenských objektov sa však jednoznačne nariaďovalo – nápis iba po česky. Taktiež pečiatky sa mohli používať iba s českým textom.

Napriek tomu 28. novembra 1924 francúzsky generál Claude Spire, veliteľ ZVV v Bratislave napísal MNO prísne dôverný list, ktorý pre jeho dôležitosť treba citovať takmer celý: „Poznajúc pomery na Slovensku, osobitne berúc do úvahy citlivosť slovenského obyvateľstva k jazykovým otázkam, obávam sa, že by podobné opatrenia budili odpor a dali by podnet k novým útokom proti Čechom a vláde, vysvetľovalo by sa to ako nový útok proti zákonom vyslovene rovnoprávnosti slovenčiny s češtinou. Samotný fakt výmeny pečiatok a hlavičiek na spisoch, resp. písanie nápisov v češtine vo vnútri mnohých vojenských budov na Slovensku nemôže byť pred verejnosťou utajený a nepovažujem to za tak dôležité, aby odôvodnilo riziko zhoršenia pomerov medzi Čechmi a Slovákami. Prosím ešte raz, aby táto otázka bola ešte raz preskúmaná a riešená.“⁴⁹⁾ Odpoveď bola lakonická: „MNO trvá na vykonaní výnosu...“⁵⁰⁾ – a nepomohla upevniť česko-slovenské vzťahy.

V roku 1924 sa začali ohradzovať proti nedostatočnému zastúpeniu Slovákov v dôstojníckom zbore aj najvyšší slovenskí verejní činitelia. Minister s plnou mocou pre správu Slovenska dr. Kallay poslal 12. januára 1924 prezidiám všetkých ministerstiev v Prahe veľmi zaujímavú analýzu o stave vecí slovenských pod názvom Aktuálne otázky slovenské. Pokiaľ išlo o rezort obrany, analýza poukazovala na nedostatočný počet slovenského dorastu vo Vojenskej

⁴⁶⁾ VHA, Praha, f. VKPR, 1923, dúv. č. j. 765. K nižšie uvedenému počtu – 72 akademikov Slovákov – sme sa dopracovali kombináciou dvoch prameňov. Prvými boli údaje generála Mittelhausera z roku 1924, kde uviedol tieto počty: rok 1921 – 12 Slovákov (261 Čechov, 8 Nemcov), rok 1922 – 14 Slovákov (269 Čechov a 4 Nemci), rok 1923 – 19 Slovákov (287 Čechov a 3 Nemci). In: VHA Praha, f. MNO presidium, kar. 427. Údaje za roky 1924 (8) a 1925 (19) akademikov sú prevzaté z publikácie „Deset let Vojenské akademie v Hranicích“. Hranice na Moravě 1930. V publikácii nie je uvedený rok 1921 a za roky 1922 – 1924 sú uvedené iné údaje – 2 – 10 – 8. Prikláňame sa k údajom generála Mittelhausera. Považujeme ich za presnejšie. V týchto súvislostiach údaj 74 poručíkov Slovákov za prvé desaťročie nie je presný. Ďalší výskum v tejto oblasti je nevyhnutný.

⁴⁷⁾ VHA, Praha, f. MNO Presidium, kar. 427.

⁴⁸⁾ Tamže.

⁴⁹⁾ Tamže.

⁵⁰⁾ Tamže.

akadémii v Hraniciach a Kallay navrhoval zriadiť dôstojnícku školu v Banskej Štiavnici. Od novej školy sa očakával prílev Slovákov do dôstojníckeho zboru.

Vojenská správa reagovala na návrh bleskove dôvodiac, že „naráža na neprekonateľné finančné ťažkosti... Záujem vojenskej správy je, aby výchova a výcvik dôstojníckeho dorastu sa dial jednotne...“ (Nasledovalo známe zaklínadlo) „Nelze vyhověti.“

Generál Mittelhauser za hlavný štáb napísal, že zo slovenských otázok zaujímajú štáb najmä tieto štyri: 1. Zvýšenie počtu kandidátov slovenského pôvodu Vojenskej akadémie v Hraniciach. 2. Zriadenie priemyslových stredísk, osobitne potom priemyslu... pre vojnovú výrobu, vo vnútri Slovenska. 3. Komunikácie, jednak medzi Moravou a Slovenskom, jednak na samotnom Slovensku. 4. Utvorenie leteckej základne na Slovensku.⁵¹⁾ Mittelhauser k týmto štyrom bodom dodal svoj komentár, kde uvádzal, že sa už dlho usiluje o zvýšenie počtu Slovákov v Hranickej akadémii, pričom význam toho videl v politickej, ale aj vojenskej rovine. Zároveň si postažoval, že od svojho úsilia očakával lepšie výsledky. V tomto smere navrhol urobiť osobitné opatrenia na získanie „elity slovenskej mládeže“.⁵²⁾ To chcel dosiahnuť aktívnou a vytrvalou propagandou, čo svedčí o tom, že v poznaní česko-slovenských vzťahov v armáde neprenikol do podstaty problémov.

Najviac Slovákov prišlo do akadémie študovať v prvej polovici dvadsiatych rokov. Najsilnejšie ročníky z nich boli potom vyradované v rokoch 1925 – 1927 – dohromady 45 poručíkov.

Pomerne veľký rozruch medzi slovenskými dôstojníkmi vyvolal v roku 1927 článok mjr. gšt. v. v. Jeronyma Holečka, ktorý vyšiel v Slovenských hlasoch – v prílohe Národného osvobození – 17. novembra 1927. Holeček doslovne napísal: „...je chúlостivé na vojne zveriť slovenské mužstvo slovenskému dôstojníkovi, a lepšie je zverovať ich Čechom, prípadne Nemcom“.⁵³⁾ Článok vyvolal nečakanú polemiku v slovenských denníkoch. Pritom Holeček sa iba preriekol a vyjadril českú oficiálnu politickú líniu v prístupe k Slovensku a k Slovákom. S tou sa však na verejnosti nevystupovalo.

Následne 18 aktívnych a záložných slovenských dôstojníkov podalo písomnú sťažnosť na Holečka a žiadali zavedenie kárneho pokračovania. 25. novembra Holeček uverejnil vyhlásenie, v ktorom sa ospravedlnil, že nemal v úmysle uraziť slovenských dôstojníkov a celá záležitosť sa navonok uzavrela.

O zmýšľaní vtedajších dôstojníkov Slovákov vypovedá aj prednáška F. Čatloša na tému – Slovenská inteligencia v čs. armáde a naše vojensko-politické vzťahy k zahraničiu najmä k Maďarsku, ktorú predniesol 2. decembra 1927 v Prahe pre slovenský akademický spolok Detvan. Poslucháčstvu tu predložil svoje názory na riešenie slovenskej otázky na základe svojho videnia problémov zo svojho stupňa poznania. Dôvodil, že „my Slováci mali sme viac dbať o zachovanie svojho sebedomia. Jednať s každým ako rovný s rovným. Nie Česi s Maďarmi, ale aj Slováci s Maďarmi. Bo my, Slováci sme úmyselne pomíjani v slovníku ako slobodný národ. Nech sa páni už raz naučia dejinám poslednej doby a uvedomia si, že my Slováci sme medzi inými slobodnými národmi rovnoprávnym činiteľom a nie len nástrojom, ktorým narábajú jedni alebo druhí podľa svojej vôle. Nie sme už kastou otrockou, ktorá je pri živote udržovaná z milosti toho, alebo onoho pána, ale toho sme si v mnohom sami vinní.“⁵⁴⁾

V nadväznosti na tieto konštatovania Čatloš neobišiel ani problém Slovákov v čs. armáde a zdôraznil, že bezvýznamnosť slovenského živlu v čs. živote najviac badať vo vojsku „a toto vypojenie Slováka z ...celej veci, republike na újmu“.⁵⁵⁾

⁵¹⁾ VHA, Praha, f. MNO Presidium, kar. 427.

⁵²⁾ Tamže.

⁵³⁾ VHA, Praha, f. MNO Presidium, kar. 7145.

⁵⁴⁾ VHA, Trnava, f. MNO - KM, sig. 7/6.

⁵⁵⁾ Tamže.

V závere prednášky Čatloš vlastne načrtol program riešenia slovenskej otázky v armáde na konci dvadsiatych rokov. Podľa neho päťtinovému zastúpeniu mužstva nezodpovedal počet slovenských aktívnych dôstojníkov, lebo tí netvorili ani 3 percentá dôstojníckeho zboru. Obdobne na tom boli aj rotmajstri slovenskej národnosti. Tento stav pokladal za škodlivý aj preto, že „vniknúť ...do duše slovenského vojaka môže doopravdy a za krátky čas a najviac ...len dôstojník Slováčok ...teda čím viac slovenských dôstojníkov v armáde, tým viac dobrého vzťahu s obyvateľstvom na Slovensku ...My musíme preraziť ľad indiferentnosti Slovenska voči armáde.“⁵⁶⁾

Prerážať ľady však nebolo také ľahké a jednoduché. A to z toho dôvodu, že ľudia na Slovensku nehovorili o svojej armáde, ale o českom vojsku rovnako ako Česi.

Čatloš však nerezignoval, naopak, pevne veril v pozitívnu zmenu: „Myslím a úfam, že pričinením sa každého povolaneého činiteľa, vytvorí sa prostredie pre Slovákov pri vojsku priaznivé, vytvorí sa prostredie lákavé a uspokojivé. Je to nielen záujem slovenských vojakov, je to záujem v prvom rade všeobecný.“

Lebo veď Slováci dôstojníci nenechávajú po sebe cesty neschodné. Ich zaobchádzanie s mužstvom a ich vplyv výchovný a príkladný sa odráža častokrát na disciplinovanosti vojska. Viem z vlastnej skúsenosti, že jednotky kde sa mohli Slováci ako inštruktori uplatniť, boli v ohľade vojenskosti, disciplinovanosti a bojovnosti prvotriedne.

Povedačky, že slovenským dôstojníkom nemožno zveriť slovenské mužstvo, sú výplody predpojatého a nezodpovedného paušalizovania.⁵⁷⁾

Hoci škpt. F. Čatloš nepredniesol svoju prednášku priamo v armáde, boli to odvážne myšlienky, pretože nekorešponovali s oficiálnou koncepciou unitárnej armády dopĺňovanej z politických dôvodov kvôli národnostným menšinám a Slovákom exteritoriálnym spôsobom. V tom čase Slováci mali menšie zastúpenie v dôstojníckom zbore ako nemecká národnostná menšina.

Čatloš nebol ani tajný člen, ani sympatizant HSLŠ. Ako evanjelik inklinoval k Slovenskej národnej strane a udržiaval dôverné vzťahy s Martinom Rázusom, ktorý žil od roku 1927 v Prahe.

Do tých čias však SNS ani HSLŠ nemali vypracovaný ucelený vojenský program. Vo svojom prvom návrhu autonómie Slovenska z januára 1922 sa HSLŠ síce dožadovала, aby na Slovensku boli vojenské útvary zložené výhradne zo Slováčok, ale postupne sa táto požiadavka pretvorila do úsilia docieľiť pomerné zastúpenie Slováčok v dôstojníckom zbore.

Ani po dohode o spoločnom postupe HSLŠ a SNS na začiatku tridsiatych rokov na platforme autonómie sa otázky vojenskej politiky koncepčne neprepracovali.

Na začiatku tridsiatych rokov sa počet akademikov všeobecne výrazne znížil. Systemizované miesta nižších dôstojníkov boli v tomto období už obsadili bývalí poddôstojníci légii a aktivovaní rakúsko-uhorskí vojenský gážístí mimo hodnotnej triedy. Táto kategória dôstojníkov na začiatku 30. rokov bránila obmene veliteľského zboru a širšiemu uplatneniu mladých absolventov vojenských škôl.⁵⁸⁾

Stalo sa to v čase, keď po nástupe A. Hitlera k moci vzniklo nebezpečenstvo bezprostredného vojenského ohrozenia ČSR. Aj z tohto dôvodu venovalo velenie armády väčšiu pozornosť nemeckej otázke než slovenskej. Pritom v oboch prípadoch mala otázka pomerného zastúpenia štátotvorného slovenského národa a nemeckej národnostnej menšiny spoločného menovateľa – politické dôvody. Slovensko i naďalej, podľa MNO, bolo málo československy a čechoslovakisticky mysliace a tomu zodpovedal aj stupeň dôvery vo vojenskej oblasti.

⁵⁶⁾ Tamže.

⁵⁷⁾ Tamže.

⁵⁸⁾ Bližšie pozri: ANGER, J.: Národnostná štruktúra dôstojníckeho zboru česko-slovenskej armády v rokoch 1918—1938. In: Historický časopis, č. 5-6/1993.

Veľké oslavy pribinovského výročia v roku 1933, ktoré mali vyznieť ako pročeškoslovenská manifestácia slovenského katolicizmu, obratne využili ľudáci (HSLS) na demonštráciu autonomistického programu. Bol to zákonitý dôsledok toho, že sa neobjavila politická sila schopná riešiť slovenskú otázku, ba ani pochopiť jej skutočný význam a rozmery.

Spravodajské orgány po oslavách v Nitre posielali na Zemské vojenské veliteľstvo do Bratislavy hlásenia, kde sa hovorilo, že česko-slovenské vzťahy sa po oslavách zhoršili. Uvádžali sa konkrétne príklady, ktoré toto konštatovanie dokumentovali.⁵⁹

V súhrnnej správe prezidentovi o situácii sa možno dočítať, že pre vládnutie na Slovensku už ideológia čechoslovakizmu nepostačuje, ale treba sa „oprieť o autonomizmus, predovšetkým po stránke národnej, hlavne jazykovej. Tak by bolo možné oddeliť uvedomelých Slovákov predprevratových i poprevratových od uvedomelých hungaristov, a dať prvým možnosť získať nevedomé masy... Za autonómiu je dnes celé Slovensko. Niekoľko predprevratových Slovákov je pre duchovný život ľudu plne bez významu. Mimochodom, ak by neboli viazaní niektorí svojou minulou a iní svojím verejným postavením, boli by otvoreni aj oni na druhej strane.

Rýchly zásah do vecí slovenských a podkarpatsko ruských nesmie sa odkladať, ak nemáme byť prekvapení. Predpokladá veľkú výmenu vedúcich osôb v politike a administratíve... Snáď je už jasné, že metódami dobrými pre Prahu, nemožno vládnuť na území Uhorskom. Snáď sme od predstavy, ktorú mali účastníci schôdze 30. októbra 1918 v Turčianskom Svätom Martine, a osobne Šrobár – aby sa na Slovensku 10 rokov vládlo diktátorsky – zašli príliš do druhého extrému. Dnes bude ťažké pred svetom i pred veľkou časťou občianstva v historických zemiach dokazovať potrebu novej cesty.⁶⁰ Objektívne informácie o situácii na Slovensku v Prahe nechýbali, ale problém neriešili ani v nasledujúcich rokoch. V bratislavskej analýze, ktorá bola jedným z podkladov pre celkový citovaný súhrn, sa uvádzali aj konkrétosti. Za zmienku stojí konštatovanie, že autonomisti sa sťažovali na odstrkovanie Slovenska („máme jedného slovenského generála a mali by sme ich mať 20“), ale na druhej strane odmietali revizionistické pokusy, a dokonca sa vyskytlo upozornenie na nemecké nebezpečenstvo. V analýze sa uvádzalo, že Hlinka k tomu dodal „Škodovka vyrába pre Nemecko delá, ktoré budú potom po nás strieľať.“⁶¹

Spravodajský dôstojník ďalej uviedol, že autonomistické zhromaždenie v Ružomberku na záver prijalo rezolúciu, v ktorej sa uvádzalo: „Sme všetci za autonómiu, realizáciu Pittsburskej dohody, zmenu ústavnej listiny, katolícke školy so štátnou podporou, slobodu tlače ako v Čechách, slobodu zhromažďovania sa ako v Prahe. Chceme späť katolícke inštitúcie, do úradov Slovákov, v školách a na súdoch slovenčinu, potom neprestaneme milovať republiku.“⁶²

Na konci správy jej spracovateľ napísal: „Je nesporné, že nevyjasnený pomer Čechov a Slovákov značne prospieva revíznyim snahám a spôsobuje zvýšenie nepokojov.“⁶³

⁵⁹ VHA, Trnava, f. 55, kar. 14.

⁶⁰ Poznámky k vojenským zprávam o situácii na Slovensku. T 1370/33. In: ČULEN, K.: Česi a Slováci v štátnych službách ČSR, Vydavateľstvo Ivan Štelcer, Trenčín 1994, s. 47 – 48.

⁶¹ VHA Trnava, f. 55, kar. 14. V júli 1933 bol plk. gšt. Rudolf Viest povýšený na brigádneho generála. Bol to prvý slovenský generál. Správy o tom na Slovensku priniesli všetky periodiká, hovorilo sa o tom v spoločnosti. Národné noviny - orgán SNS - 26. júla 1933 však nezabudli poznamenať, že „máme málo slovenských dôstojníkov, lebo, ako je všeobecne známe, Slovákom dôstojníkom nevedí sa dobre. Sú zaznávaní, krivdí sa im, zabúda sa na nich... Za 15 rokov povýšili mnohých na generálov, a to i takých, ktorí si to veľmi nezaslúžili, ba nemali ani dostatočnej kvalifikácie. Len na Slovákov zabudli...“ Ešte tvrdšie a otvorenejšie sa o tom hovorilo v časopise mladej slovenskej autonomistickej generácie Nástup z 1. augusta 1933: „nebyť slovenskej nespokojnosti, kriku slovenskej autonomistickej tlače a žalôb, že pred Slovákami sa i v našej armáde dáva prednosť Čechom a Nemcom, nebol by plk. R. Viest ani dnes generálom. Práve to, že slovenská mládež videla, ako slovenskí dôstojníci zostávajú v armáde pozadu, preto sa vyhýbala vojenskej kariére. Ťažko bolo urobiť kariéru Viestovi, ktorý bol stopercentný čechoslovák...“

⁶² VHA, Trnava, f. 55, kar. 14

⁶³ Tamže.

V roku 1934 HSLŠ vypracovala ďalší návrh programu autonómie Slovenska. Oficiálne s ním vystúpila mladoľudácka skupina HSLŠ združená okolo časopisu *Nástup*. Jeho autormi boli v skutočnosti bratia Ďurčanskí (Ferdinand a Ján), participoval na ňom aj Ján Farkaš, bývalý administrátor Slováka.

Politická komisia HSLŠ, ktorú viedol Dr. Budaj, potom zo svojich radov utvorila subkomisiu na posúdenie návrhu. Jej členmi boli spomínaní autori a Dr. J. Tiso ako predseda. Zároveň išiel zo sekretariátu HSLŠ návrh niektorým dôverným a popredným činiteľom strany, aby zaujali k nemu stanovisko.

Návrh „nástupistov“ subkomisia prijala. Generálny tajomník HSLŠ Dr. M. Sokol však z návrhu vyškrtol 5 paragrafov, okrem iných aj tie, ktoré sa týkali armády. Tieto otázky boli zhrnuté vo 4. bode návrhu, ktorý pripúšťal jednotnosť zákonodarstva a velenia v armáde. Vyhradzoval si však, aby slovenskí vojaci slúžili na Slovensku a mali slovenských veliteľov, ktorí by v čase mieru podliehali slovenskému krajinskému veliteľovi.

Na schôdzke politickej komisie v lete 1934 sa prejavili zásadné názorové diferencie k predloženému návrhu. Podpredseda strany J. Tiso, ktorý sa ako predseda subkomisie za návrh „nástupistov“ postavil, bol na uvedenej schôdzi už proti nemu a podporoval názory Dr. Sokola, že niektoré požiadavky treba zmierniť.⁶⁴ Výsledkom rokovania bolo neschválenie návrhu. Začal sa skrytý boj medzi radikálmi a umiernenými, ktorý pretrvával aj v nasledujúcich rokoch.

Keď sa od konca roka 1935 začal o Slovákov v armáde zaujímať predseda vlády Milan Hodža, Vojenská kancelária prezidenta republiky (VKPR) v správe (pro pana kancléře) zo 6. februára 1935 uviedla tri hlavné príčiny nízkeho zastúpenia Slovákov v dôstojníckom zbore: „...v začiatkoch republiky nezaujímam o vojenskú službu vôbec a dôstojnícku osobitne ...behom času sa však pomery zlepšili, ale hlavnou závadou prijímania Slovákov bolo ich nedostatočné vzdelanie, nedostatok citu celoštátnosti, uspokojia sa s iným trebárs podradným štátnym zamestnaním, len aby boli na Slovensku...“⁶⁵ Uvedené príčiny boli prinajmenšom zjednodušením skutočnosti. Pokiaľ ide o začiatky republiky, treba povedať, že v prvej polovici dvadsiaty rokov nastúpilo do Vojenskej akadémie v Hraniciach najviac Slovákov. Ďalšia takáto vlna prišla až v čase bezprostredného ohrozenia republiky.⁶⁶

Príčiny nezájmu spočívali v nedobrych skúsenostiach slovenských dôstojníkov v Čechách. Museli hovoriť po česky, a žili mnohokrát izolovane od tamojšej spoločnosti pre nich v cudzom prostredí; na rozdiel od českých dôstojníkov na Slovensku, ktorí tu mali silné české zázemie, spoločnosť dôstojníkov Čechov. Preto vzdelaní a národne uvedomelí Slováci, ktorí poznali situáciu v armáde, nemali záujem o dôstojnícke povolanie. Najviac od pravdy bolo vzdialené konštatovanie o nedostatku citu celoštátnosti.⁶⁷

Najväčším a najvytrvalejším obhajcom slovenských záujmov v čs. predmníchovskej armáde bola HSLŠ a jej tlačový orgán *Slovák*. Pritom HSLŠ nemožno v tom čase viniť zo separatizmu a už vôbec nie z nedostatku celoštátneho čítania. Markantným dôkazom toho bolo

⁶⁴ SNA, f. Policajné riaditeľstvo (PR), kar. 226.

⁶⁵ VHA, Praha, f. VKPR 1935, d. v. č. j. 63.

⁶⁶ Bližšie pozri ANGER, J.: C. d.

⁶⁷ VHA, Trnava, f. MNO - KM, sig. 2/1.

V roku 1938 sa na Hodžu obrátil npor. Jozef Parčámi z posádkového veliteľstva v Chuste. V liste (z 9. novembra 1938) ho prosil, aby do Vojenskej akadémie povolali polovicu Slovákov a polovicu Čechov, aby sa tým Slovákom dostalo adekvátne zastúpenie v dôstojníckom zbore. Ďalej ho Parčámi upozorňoval, že veľa Slovákov dôstojníkov sa hlásilo do Válečnej školy, ale každý, ktorý mal slovenské povedomie, nebol povolaný ani ku skúškam, lebo keď skúšky urobil, zas ho nepovolali „pro nedostatek míst“. Tak to urobili aj so škpt. Emilom Perkom... Vyčítali mu, že vraj rád tancuje čardáš, „proto nemůže býti dobrý Čechoslovák“.

prerokúvanie a schválenie zákona na ochranu republiky v roku 1936, kde sa oceňoval konštruktívny prístup Ľudákov k obrane spoločného štátu.⁶⁸⁾

Začiatkom roku 1936 HSLŠ v súvislosti s uvažovaným vstupom do vlády spracovala nový program autonómie. Na piešťanskom zjazde Ľudákov v septembri 1936 sa znova objavili aj vojenské požiadavky „nástupistov“, ktoré získali už viac stúpenčov. No ani v roku 1936, ani v nasledujúcom nedošlo k zásadným zmenám v riešení slovenskej otázky v armáde.

Jedno pozitívum tu predsa len bolo. A to, že zásluhou M. Hodžu sa dozvedáme, koľko Slovákov vlastne slúžilo v čs. armáde. 14. novembra 1936 Predsedníctvo ministerskej rady rozhodlo, že každoročne sa bude k 1. 1. príslušného roka robiť štatistika štátnych zamestnancov vojenskej správy – Slovákov. Stihli sa urobiť prehľady za roky 1937 – 1938. Z nich sa dozvedáme, že k 1. januáru 1937 sa k slovenskej národnosti hlásilo 318 dôstojníkov, 89 frekventantov Vojenskej akadémie v Hraniciach, 362 rotmajstrov a 954 ďalejslúžiacich poddôstojníkov.

O rok neskôr Hodža požadoval už inak spracovanú štatistiku. Chcel, aby mu MNO predložilo, koľko je systemizovaných miest iba na Slovensku a koľko z nich je obsadených Slováckmi. Dozvedel sa, že na Slovensku k 1. januáru 1938 slúžilo 3126 dôstojníkov a 196 z nich boli Slováci. Na Podkarpatskej Rusi pôsobilo 321 dôstojníkov, z toho bolo 21 Slovákov. Rotmajstrov bolo na Slovensku 2191, z toho Slovákov 331. Na Podkarpatskej Rusi pôsobilo 222 rotmajstrov z nich 20 boli Slováci. Ďalejslúžiaci poddôstojníci boli najpočetnejší – 2537, z toho bolo 927 Slovákov. Na Podkarpatskej Rusi ich bolo 274 a 59 z nich boli Slováci.⁷⁰⁾

Celkové počty Slovákov k uvedenému dátumu boli takéto: 422 dôstojníkov, 86 frekventantov akadémie, 421 rotmajstrov, 1196 ďalejslúžiacich poddôstojníkov.⁷¹⁾

Vyhlasenie autonómie Slovenska a následný vývoj po 6. októbri 1938 zásadne poznamenal aj riešenie slovenskej otázky v čs. armáde. Najvýraznejším spôsobom sa v tejto oblasti začal angažovať pplk. gšt. Ferdinand Čatloš, ktorý bol od 18. októbra 1938 zástupcom hlavného veliteľa operujúcich armád pri slovenskej autonómnej vláde. Čatloš prišiel na Slovensko s dostatočnými poznatkami o problémoch v čs. armáde, a preto sa zamýšľal, ako ich koncepčne riešiť. Autonómnej vláde navrhoval urýchlene doplniť dôstojnícky zbor čs. armády Slováckmi vo všetkých stupňoch funkcií i hodností. Na Slovensku vytvoriť slovenské vojenské útvary a zastúpenie českých a nemeckých osôb v nich malo byť podmienené len výnimočne, ozajstnou potrebou.

Vo vojenskej akadémii navrhoval zriadiť osobitné paralelky slovenských ročníkov tak, aby sa dlhodobým plánom dosiahol počet 10 000 slovenských dôstojníkov a taký istý počet slovenských rotmajstrov. Ročne sa malo počítať s 500 prijatými frekventantmi. Malo sa odstrániť dovtedajšie zdržovanie pri povýšení slovenských vojenských gážiztov, či už „následkom českej konkurencie a či následkom politického a rasového prezierania.“⁷²⁾

Do vojska na Slovensku sa mal vnieť slovenský národný duch. To sa malo docieľiť vznikom slovenskej vojenskej administratívy, zavedením slovenských povelov, očistením vnútorných i vonkajších nápisov na budovách a miestnostiach vojenskej správy od češtiny, doplnením knižníc slovenskými a inými národnými publikáciami, vydaním spevníka slovenských vojenských piesní, zriadením osobitného slovenského vojenského, četníckeho, policajného, finančno-strážneho a gardistického odborného časopisu.⁷³⁾

⁶⁸⁾ Bližšie pozri: KRIVÁ, A.: Stanovisko najvplyvnejších politických síl na Slovensku k zákonu na obranu republiky z roku 1936. In: Z vojenskej histórie Slovenska 1918 – 1948, Zborník vedeckých štúdií, Trenčín 1994.

⁶⁹⁾ VHA, Praha, f. MNO Presidium, kar. 12405.

⁷⁰⁾ Tamže, kar. 12405.

⁷¹⁾ Tamže, kar. 11993.

⁷²⁾ VHA, Trnava, f. MNO - KM, sig. 5/4.

⁷³⁾ Tamže.

Čatlošovi neboli tieto požiadavky cudzie. S väčšinou z nich sa stotožnil ešte ako kapitán ruských légii. A po takmer 20 rokoch bolo treba znovu žiadať o to, čo si slovenskí dôstojníci vydobyli už v Rusku.⁷⁴⁾

Uvedený návrh poslal F. Čatloš prostredníctvom štátneho ministra K. Sidora aj na všetky vojenské kompetentné miesta. Neskôr tvoril základ požiadaviek slovenskej autonómnej vlády, ktoré nastolila pražskému MNO.

V októbri 1938 sa na Slovensko začali vracat mnohí slovenskí aktívni dôstojníci z posádok v Čechách a na Morave. K 1. januáru 1939 ich 38 bolo pridelených k Hlinkovej garde.⁷⁵⁾ Stalo sa tak na základe výnosu č. 6894 hlavného štábu brannej výchovy MNO. Dôstojníci nastupovali do funkcie inštruktorov a zároveň aj zástupcov vojenskej správy v Hlinkovej garde, v tom čase jedinej ustanovizni brannej výchovy na Slovensku. Asi 60 ich Krajské vojenské veliteľstvo (KVV) prideliť k útvarom na Slovensku.

V Prahe sa 12. decembra 1938 zišla porada všetkých troch vlád (centrálnej a obidvoch autonómnych – slovenskej a podkarpatskoruskej), ktorá schválila zriadenie inštitúcie vládnych delegátov. 20. decembra 1938 poslanec Štefan Haššík prevzal úrad slovenského delegáta na MNO.

Na 20. januára 1939 Haššík zvolal členov klubu vojenských redaktorov. V zázname o schôdzke (urobil ho jeden z redaktorov) nájdeme niekoľko zaujímavých faktov. Haššík uviedol, že v armáde je 430 dôstojníkov Slovákov, z toho 180 poručíkov. No vzápätí dodal, že zmienka o veliacej reči a o počte dôstojníkov Slovákov nebude nikde publikovaná.

Pokiaľ išlo o veliacu reč, Haššík sa mal vysloviť, „že nemožno zavádzať preoktné a nepremyslené nejaké okamžité veci. Snáď sa urobia nejaké drobnosti, akési zjednotenie jazykové. Navyiac teraz nie je vhodná doba ani čas.“⁷⁶⁾

Haššíkovo taktizovanie v jazykovej otázke nemalo už význam. Po liste okresného náčelníka zo Spišskej Novej Vsi (7. januára 1939) Prezidiu krajského úradu v Bratislave sa rozkrútil kolotoč, ktorý sa čiastočne zastavil až na prelome januára–februára 1939. Náčelník v liste uviedol: „Tunajšiemu úradu stále dochádzajú od rôznych na Slovensku trvale usídlených vojenských úradov a ústavov neslovensky (česky) písané príписы, dožiadania atď.“

Nakoľko podľa §2 odst. 1 ústav. zákona, č. 299 Sb. z. a. n. v roku 1938 na území Slovenska úradným jazykom je slovenčina – oznamujem to s cieľom prípadného ďalšieho opatrenia a zjednania nápravy.⁷⁷⁾

Na predsedníctve slovenskej vlády (po postúpení Prezídia krajského úradu 27. januára 1939) sťažnosť evidovali 30. januára 1939. V ten istý deň minister národnej obrany armádny generál Syrový vydal nariadenie: „je povinnosťou všetkých zamestnancov vojenskej správy, dôstojníkov, rotmajstrov, ďalejslúžiacich i všetkých zamestnancov vojenskej správy a útvarov dislokovaných na Slovensku, aby si čo najskôr osvojili slovenský spisovný jazyk...“⁷⁸⁾

Začali sa kurzy slovenčiny. Slovenčina po 20 rokoch začínala nadobúdať postavenie, aké jej právom náležalo. Na tomto fronte sa v podstate uspeť. Ale kde sa nedal vyvinúť potrebný tlak, a to bolo v Prahe, tam sa v riešení slovenských problémov neustupovalo, neriešili sa. Ani z toho dôvodu návrh Tisovej vlády 27. februára na utvorenie slovenských vojenských jednotiek nemal nádej na úspech.

7. marca 1939 sa zišiel Personálny komitét ministrov, ktorý sa zaoberal povýšením dôstojníkov Slovákov. Išlo o to, že Haššík 11. januára 1939 navrhol generálovi Syrovému povýšiť

⁷⁴⁾ Bližšie pozri: ŠTEFANSKÝ, V.: Slovenská otázka v čs. légiách v Rusku. In: Vojenské obzory, r. 1995, príloha H.

⁷⁵⁾ VHA, Trnava, f. ZVV, sig. 3 - 9 - 6.

⁷⁶⁾ VHA, Praha, f. MNO Presidium, kar. 13023.

⁷⁷⁾ VHA, Trnava, f. KVV - 4 - 98 - 15.

⁷⁸⁾ VHA, Trnava, f. KVV - 4 - 37 - 5.

pplk. gšt. F. Čatloša a pplk. gšt. A. Malára na plukovníkov gšt., mjr. gšt. Š. Jurecha na pplk. gšt. škpt. gšt. Š. Tatarka na mjr. gšt. a kpt. gšt. L. Lavothu na škpt. gšt.

„Povyšovanie“ sa skončilo veľmi rýchlo, pretože podľa MNO „povyšenie mimo poradia by podlomilo disciplínu vo veliteľskom zbere i v armáde vôbec... Pri platnom povyšovanom systéme nerozhoduje a nerozhodovala doteraz príslušnosť určitej národnosti, ale len kvalifikácia a schopnosti dôstojníka... Za veliteľov plukov ich nemožno ustanoviť, pretože uvedení dôstojníci nevelili ani práporu...“⁷⁹⁾

Čo z toho bola pravda? Kvalifikáciu a schopnosti im nemohol nikto uprieť. Čatloš ešte v légiách v Rusku velil práporu a ako jediný zo Slovákov prišiel s jednotkou ako celkom do Komárna v roku 1920. Lenže ani on, ani ďalší z menovaných sa v čs. armáde nedostali do vyšších veliteľských funkcií. Po absolvovaní Vysokiej školy válečnej pracovali v rôznych štábných a administratívnych funkciách. Bolo to tak preto, že nielen k nim, ale ani k ostatným slovenským dôstojníkom nemalo pražské MNO dostatočnú dôveru.

Na záver možno dodať, že slovenská otázka v čs. armáde bola za celé trvanie predmníchovskej republiky súčasťou česko-slovenských vzťahov v tých najširších väzbách a súvislostiach. Jej predobraz a genéza sa začala v čs. légiách v Rusku, kde nachádzame začiatky zápasu o rovnoprávne postavenie Slovákov s Čechmi v armáde.

Lenže na domácej pôde bola situácia nepriaznivejšia ako v légiách. Nedôvera a upodrievanie zo separatizmu spôsobovali v konečných dôsledkoch nerovnoprávne postavenie slovenských vojakov a dôstojníkov v čs. armáde od samého vzniku.

Ideológia a politika čechoslovakizmu s jej teóriou jednotného československého národa vytlačala slovenčinu a slovenskú národnosť z armády a mala ďalekosiahle negatívne dopady v personálnej oblasti dôstojníckeho zboru. Necitlivosť alebo iba formálne pokusy riešiť slovenské problémy badať nielen v dvadsiatych rokoch, ale ešte v čase bezprostredného ohrozenia republiky fašistickým Nemeckom.

Politická zaslepenosť v uprednostňovaní riešenia nemeckej otázky pred slovenskou viedli napokon k víťazstvu autonomistických síl na Slovensku, čo bolo logickým vyústením predchádzajúceho politického vývinu čechoslovakizmu.

Po 6. októbri 1938 sa začali riešiť otázky postavenia Slovákov v čs. armáde, ktoré sa nahromadili za predchádzajúcich 20 rokov. Lenže toto riešenie bolo oneskorené a zastalo na polceste. Po 14. marci 1939 sa začala už nová kapitola vojenských dejín Slovenska.

V. ŠTEFANSKÝ: ZU EINIGEN STELLUNGSPROBLEMEN DER SLOWAKEN IN DER TSCHECHOSLOWAKISCHEN ARMEE VON 1918 – 1939

Die Studie ist militärpolitischen Fragen in tschechoslowakischen Beziehungen in Jahren 1918–1939 gewidmet. Der Autor analysiert aufgrund der Archivforschung die Stellung slowakischer Soldaten und Offiziere in der tschechoslowakischen Armee im angegebenen Zeitraum. Er deutet auf die Ursachen der Konfliktsituationen zwischen Tschechen und Slowaken hin, sowie auch auf die Art und Weise deren Lösung durch Gipfelorgane des Verteidigungsministeriums. In der Studie werden Empfindungsunfähigkeit und nicht genügende Bereitschaft, slowakische Probleme zu lösen, besonders unterstrichen, sowie in den 20-er Jahren als auch in der Zeit unmittelbarer Republikbedrohung durch faschistisches Deutschland.

Mit Hilfe von Primärmaterialien kommt der Autor zur Schlußfolgerung, daß ständiger Verdacht des Separatismus gegen slowakische Soldaten und Offiziere Mißtrauen gegen diese verursachte, was im Endeffekt zu ihrer ungleichberechtigten Stellung in der tschechoslowakischen Armee führte.

⁷⁹⁾ VHA, Praha, f. MNO Presidium, kar. 13023.